

Izvorni znanstveni članak

UDK 654.197(497.5)

654.197(497.4)

Primljeno u uredništvo: 12. siječnja 2006.

Prihvaćeno za tisak: 2. veljače 2006.

Tko je kome uzor? Javna televizija u Hrvatskoj i Sloveniji – desetljeće i pol od izdvajanja iz JRT-a

VIKTORIJA CAR*

Sažetak

Zbog značajno različite dinamike procesa cjelokupne društveno-političke i gospodarske tranzicije u Hrvatskoj i Sloveniji, i proces transformacije njihovih državnih televizija u javne odvijao se različitim pravcima i neujednačenim tempom. Početak razvoja HTV-a kao javne televizije bitno je usporio rat, ali i utjecaj političkih interesa koji je izrazito bio prisutan do 2000. godine. Za razliku od Hrvatske, proces transformacije medija u Sloveniji se već od početka '90-ih godina mogao odvijati slobodnije i nezavisnije. Međutim, desetljeće i pol kasnije, HTV je financijski stabilnija, razvojno-tehnološki je pretekla TV Sloveniju, a zbog nedavne izmjene Zakona o RTV Sloveniji, HTV je i u politički neovisnijem položaju.

Cljučne riječi: javna televizija, javni servis, HTV, TV Slovenija, transformacija državne televizije

Iako susjedne zemlje, nekadašnje republike iste države, Hrvatska i Slovenija različitom su dinamikom i u različito vrijeme započele proces demokratske transformacije medija unutar vrlo složenog procesa cjelokupne društveno-političke i gospodarske tranzicije. U Hrvatskoj je rat koji je trajao do 1995. godine ove procese u zemlji učinio drugorazrednima, jer su tvorba i obrana novostvorene države zadobile jednoznačnu prednost u odnosu na preobrazbu političkog i društvenog poretka (Kasapović, Zakošek, 1997). Politička do-

*

Mr. sc. Viktorija Car, znanstvena novakinja – asistentica na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6; e-mail: viktorija.car@fpzg.hr.

minacija i utjecaj tada vladajućeg HDZ-a¹ dodatno su usporili proces cjelokupne tranzicije, a početak transformacije državne televizije u javnu odgodili za punih 10 godina. Peter Dahlgren (2002) uočava dva temeljna problema u procesu konstruiranja medijske politike u Hrvatskoj. Prvi se očituje kao nedovoljno artikulirana javna komunikacija i angažiranost civilnog društva u kreiranju medijske politike, a drugi prati transformaciju društva u kapitalističko društveno uređenje, što u dimenziji medija i medijske politike zahtijeva uravnoteženost između privatnog i javnog interesa, između zakona tržišta i same prirode masovnih medija koji su ne samo ekonomska, nego i kulturna i civilizacijska kategorija. Za razliku od Hrvatske, u Sloveniji je proces društvene, političke i ekonomske tranzicije mogao slobodno započeti već s prvim demokratskim i višestranačkim izborima 1991. godine. Vlado Mihaljek i Niko Toš (2002) ističu tri ključne prednosti koje su Sloveniji omogućile relativno uspješnu i mirnu tranziciju: visoka razina nacionalne homogenosti, visoka razina gospodarske razvijenosti te okruženje dvjema zapadnoeuropskim zemljama – Italijom i Austrijom, kao i značajna gospodarska otvorenost granica koja je omogućila veću mobilnost stanovništva te veći priljev informacija i tehnologije. Slovenija je vrlo brzo postala gospodarski stabilna, izbori postaju rutina, a predaja vlasti neproblematična.

Jedan od ključnih zahtjeva razvoja slobodnog, demokratskog, pluralističkog medijskog prostora, kao i u ostalim postkomunističkim zemljama, i u ove dvije zemlje bio je transformirati društvene i državne medije u javne ili ih privatizirati. I *Hrvatska radiotelevizija* (HRT) i *Radiotelevizija Slovenija* (RTV Slovenija) nastale su iz republičkih centara *Jugoslavenske radiotelevizije* (JRT).

Jugoslavenska radio-televizija (JRT) bila je savezna ustanova, jedina u državi koja je koordinirala televizijski program i posredovala kod njegove razmjene. Radio-televizijske frekvencije kontrolirala je i raspodjeljivala savezna vlast u Beogradu. Tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća u SFRJ, prenošenjem političke moći sa središnjih organa federacije na republike i autonomne pokrajine, decentralizirali su se i mediji. Tako se i televizija razvijala unutar decentralizirane paradigme (više u: Thompson, 1995). Republike i pokrajine imale su svoje radiotelevizijske studije nazvane po imenima glavnih gradova. U početku je *TV Beograd* proizvodila televizijske vijesti za sve republičke centre koji su emitirali na srpsko-hrvatskom jeziku. *Televiziji Zagreb* je, na primjer, bilo dopušteno tim vijestima dodati vijesti o republičkim temama. Potom je Zagreb utorkom, a kasnije i svake večeri dobio pravo objavljivati vlastite vijesti, dok su vijesti drugih studija bile raspoređene na drugom programu *TV Zagreb* (ibid, 16). Studiji su bili u društvenom vlasništvu, a zaposleni su preko radničkih savjeta samo formalno potvrđivali izvršne organe izabrane od republičke skupštine. O svemu je od-

1

Glavni akter hrvatske politike u transformacijskom razdoblju od 1990. do 2000. bio je predsjednik države u sustavu s dominantnom strankom – Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ) (Kasapović, 2001, 17).

lučivao Savez komunista. Državnu televiziju obilježavala je pristranost jednoj političkoj opciji, jednom skupu interesa, jednom pogledu na svijet, pritom ne ostavljajući prostora alternativni.

Država kao jedini i isključivi vlasnik televizije njezinu ulogu nije vidjela niti u služenju javnom interesu niti u stvaranju profita. Jedini cilj bila joj je kontrola nad objavljenim sadržajima, pripisujući pritom televiziji funkciju podrške vladajućoj eliti, promidžbe ideologije te jačanja režima. Televizija je tako, iako unutar decentralizirane paradigme, bila tek sredstvo političke manipulacije bez prostora slobodnog i profesionalnog djelovanja svojih novinara i urednika.

Međutim, pod utjecajem decentralizacije i opće ekonomske krize početkom '80-ih godina, i mediji su u Jugoslaviji počeli kritizirati institucije tadašnjega sustava, ali i ideologiju u cijelosti. Značilo je to širenje novinarske slobode. Kada su i službeni mediji, a to znači i JRT, započeli s ovakvim kritičizmom, utjecaj na domaće javno mnijenje bio je itekako pojačan. Stoga je uloga mnogih masovnih medija u SFRJ, a posebno JRT-a, u pripremi građana za aktivnu ulogu u promjeni režima bila od velike važnosti (Novosel, 1995).

I dok je novo demokratsko zakonodavstvo početkom '90-ih godina liberaliziralo medijsko tržište, a privatizirani mediji brzo pali pod utjecaj zakona tržišta i dalje balansirajući između političkih i ekonomskih interesa, transformacija javnog servisa pokazala se dugotrajnijim i izuzetno složenim procesom. Ponajprije je bilo potrebno cijelu strukturu osloboditi od političkih utjecaja. Uz to, i hrvatska i slovenska televizija imale su centraliziran, neefikasan organizacijski sustav s prekomjernim brojem zaposlenih, bez proaktivnog vodstva kuće, bez strategije razvoja te bez definirane misije javnog servisa. Netransparentno poslovanje i financijski gubitci dodatno su usporavali ovaj proces.

Zakonska regulativa javnog servisa – temelj političke (ne)ovisnosti

Usvajanje novog medijskog zakonodavstva u Hrvatskoj i u Sloveniji proces je koji traje već 15 godina. Obje zemlje su od samog početka težile zapadnoeuropskim standardima koji se odnose na zaštitu novinarskih sloboda, pluralizma i neovisnosti medija te na ograničenje koncentracije vlasništva u medijima. Na početku posljednjeg desetljeća prošloga stoljeća zakoni su definirali vrlo slične ciljeve i za HTV i za TV Sloveniju: osigurati pravo građana na javno izvješćivanje, proizvoditi i emitirati sadržajno raznolike programe koji su u interesu javnosti, poštivati čovjekovu osobnost i dostojanstvo te načelo nepristranosti i istinitosti informacija, osigurati pluralizam mišljenja, svjetonazora i vjere te političku i ekonomsku neovisnost, financijsku stabilnost i autonomnost. Zadaća je javnog servisa svojim programom čuvati i njegovati nacionalni i kulturni identitet, poticati razvoj kulture, obrazovanja i

znanosti, otvoriti prostor javne rasprave njegujući pritom kulturu dijaloga i poštujući prava čovjeka. No, provedba programskih načela, koja su napisana bez većih zamjerki, nije bila moguća bez prethodnog djelotvornog restrukturiranja sustava upravljanja. A upravo su odredbe koje se tiču sastava tijela upravljanja i nadzora te njihovih dužnosti, napisane površno te ostavljaju mogućnost za pasivno upravljanje i neučinkovit nadzor. Na obje televizije Vijeće (HRT-a odnosno RTV Slovenije) bilo je, a na HRT-u još uvijek jest, glavno tijelo upravljanja koje donosi statut, imenuje i razrješuje vodeće ljude, definira programske standarde i usvaja programsku shemu.

Prvi Zakon o HRT-u donesen je 1990. godine² i njime je uređen položaj HRT-a kao samostalnog javnog poduzeća čija je osnovna djelatnost proizvodnja, emitiranje, prijenos i odašiljanje radijskog i televizijskog programa. Od tada do danas zakon je mijenjan 7 puta.³ Najčešće izmjene ticale su se sastava i načina biranja članova tijela upravljanja. Sve do 2001. godine većinu članova ovih tijela Sabor je imenovao iz sastava saborskih zastupnika. Na taj način vladajuća politička elita imala je izravan, legalan utjecaj na djelovanje u to vrijeme jedine televizije s nacionalnom pokrivenošću. Pitanje djelovanja HTV-a kao javnog servisa počelo se češće spominjati u javnosti osnivanjem *Forum*a 21.⁴ *Forum*ova osnivačka deklaracija *Rezolucija o elektroničkim medijima* (1997.) sadrži 21 zahtjev o: (1) transformaciji HTV-a iz državne u javnu televiziju, (2) stvaranju uvjeta za razvoj privatne radiodifuzije i ravnopravnu tržišnu utakmicu te (3) zaštiti profesionalne novinarske autonomije. Zahtijevane su veće ovlasti i novi sastav Vijeća HRT-a koji bi osigurao zastupljenost ne samo političkih, nego i znanstvenih, kulturnih, vjerskih i drugih javnih interesa u radu toga tijela, odvajanje funkcija upravljanja od proizvodnje radijskih i televizijskih programa, izdvajanje *Odašiljača i veza* te privatizacija trećeg televizijskog kanala. Nove izmjene i dopune Zakona o HRT-u usvojene su 1998. godine,⁵ ali ključne odredbe *Forum*ovog prijedloga, kao i većina preporuka ekspertne skupine Vijeća Europe, nisu uvažene.

Nasuprot hrvatskom primjeru, Sloveniji je već na samom početku uspjelo donijeti zakon kojim je ustanovljena čvršća neovisnost radiotelevizije. Slovenija je tako bila uzor ne samo Hrvatskoj, već je uz Poljsku i Češku isticana kao najbolji primjer transformacije javnog servisa u europskim tranzicijskim zemljama. Prema Zakonu o RTV-u,⁶ RTV Slovenija je javni zavod koji je osno-

² NN 28/90.

³

NN 35/91 – izmjene i dopune, NN 33/92 – izmjene i dopune (NN 43/92 – pročišćeni tekst), NN 94/93 – izmjene i dopune, NN 24/96 – izmjene i dopune, NN 145/98 – izmjene i dopune, NN 17/01 i NN 25/03.

⁴

Forum 21 je zbor novinara hrvatskih elektroničkih medija osnovan u studenome 1997. godine kao sekcija Hrvatskog novinarskog društva s ciljem poticanja profesionalizma u novinarskom poslu. Više u: Kraljić, 1998.

⁵

NN 145/98.

⁶

UL 14/94.

vala Republika Slovenija. Zadaća mu je proizvoditi i emitirati televizijski i radijski program na nacionalnoj razini, ali i poseban program za nacionalne manjine kao i za slovenske nacionalne manjine u inozemstvu. Pri usvajanju Zakona o RTV Sloveniji i Zakona o javnim glasilima⁷ 1994. godine glavno pitanje rasprava o transformaciji državne televizije bilo je kako postići nezavisnost javnog servisa. Ipak, za vrijeme procesa uvođenja novog zakonodavstva, postalo je očito da nedostaje širi društveni i politički konsenzus o tome kako demokratizirati komunikacijski prostor. Sandra Bašić Hrvatinić (2002) proces transformacije državnih medija u Sloveniji opisuje kao tek površan, a problem nalazi u tome što u Sloveniji nisu postojale ni strategija niti politička volja za definiranje medijske politike za budućnost. No, za razliku od HRT-a, institucija Vijeća RTV Slovenije od početka je uvedena kao svojevrsna tampon zona između države i javnog servisa. Ono je bilo nezavisno upravljačko tijelo koje je nadziralo djelovanje RTV Slovenije u ime javnosti. Većinu od 25 članova (njih 15), sve do promjena 2005. godine, činili su predstavnici civilnoga društva (koji su se neposredno imenovali i razrješivali). Uz Vijeće RTV Slovenije, tijela RTV Slovenije bili su Generalni direktor i Nadzorni odbor. Međutim, problem je bio što predstavnici civilnoga društva nisu zastupali opće interese javnosti, već partikularne interese svojih organizacija. Iako je postavio formalno-pravne temelje za neovisno djelovanje javnog servisa, ovaj se zakon spotaknuo na njihovoj praktičnoj primjeni.

U Hrvatskoj je odmak od izravnog političkog utjecaja uslijedio tek nakon parlamentarnih izbora 2000. godine kada se dogodila smjena vlasti te na vlast došla koalicija 6 stranaka lijevog centra. Od tada je politički utjecaj na javnoj televiziji postao znatno manje uočljiv.⁸ Nakon duge i bučne rasprave, u suradnji s domaćim i europskim stručnjacima, 2001. godine donesen je novi Zakon o HRT-u, prvi koji je pružio civilnom društvu mogućnost stvarnog utjecaja na sadržaj HTV-a dodijelivši mu odgovornost za rad Vijeća HRT-a.⁹ Ovim je Zakonom po prvi puta onemogućeno državnim dužnosnicima i parlamentarnim zastupnicima članstvo u upravljačkim tijelima HRT-a te je također po prvi puta odvojen program od menadžmenta. Time je ostvaren prvi korak u tranziciji HRT-a u javnu radioteleviziju što je bio jedan od kriterija približavanja Republike Hrvatske Europskoj Uniji.

7

UL 18/94.

8

Više u: Thompson, 1995., Baranović, 1995., Turković, 2000., Krištofić, 2004. Istraživanje provedeno 2002. godine o politici na Hrvatskoj televiziji (Stantić, 2003.) potvrdilo je da je program HTV-a oslobođen izravnog utjecaja vladajuće politike. Organizacija za medije jugoistočne Europe 2003. godine objavila je da je situacija s medijima u Hrvatskoj bolja nego ranije, te da tek ponekad nailaze na pritiske prema novinarima, ali su novinari pojačano izvrgnuti autocenzuri. Ujedno je uočeno da mediji slabije poštuju profesionalne standarde, pokazujući više interesa za "žutilo" (*Country Focus Croatia*, 2005).

9

Vijeće je imalo 25 članova. Po jednog člana neovisno su imenovala značajne znanstvene, kulturne i profesionalne organizacije u Hrvatskoj, a 3 člana Vijeća imenovali su predsjednik Hrvatskog sabora, predsjednik Vlade RH i Predsjednik Republike iz reda uglednih izvanstranačkih javnih djelatnika. Zadaća Vijeća HRT-a bila je zastupanje interesa javnosti u programu HRT-a i nadzora nad njim.

Međutim, ubrzo se pokazalo da iako je ponudio demokraciju, ovaj Zakon nije osigurao i efikasnost. Problem je što segment civilnog društva u Hrvatskoj nije bio (niti je još uvijek) dovoljno artikuliran pa partikularni interesi gotovo redovito nadjačavaju temeljnu zadaću predstavnika civilnog društva, a ona je služiti općem dobru.

Zakon je ponovno, po posljednji put za sada, izmijenjen 2003. godine.¹⁰ Najburniju raspravu pri njegovom donošenju izazvala je odredba da svih 11 članova Programskog vijeća, čiji je zadatak zastupati i štiti interes javnosti provođenjem nadzora i unaprjeđenjem programa, bira i razrješava Hrvatski sabor. Usporedbe radi, u zemlji s parlamentarnom tradicijom kao što je Velika Britanija, niti u jednom trenutku se ne postavlja pitanje demokratičnosti izbora članova Vijeća Guvernera koje na prijedlog ministara imenuje Kraljica (Royal Charter, 1996). Pitanje je političke kulture kako je moguće da je Vijeće Guvernera redovito potpuno politički nezavisno i da se nerijetko događa da direktor BBC-ja postane pristaša opozicije. U jednoj tranzicijskoj zemlji kao što je Hrvatska, ovakva odredba, iako na demokratskim temeljima, ipak ostavlja mogućnost političkog uplitanja. Pitanje jest je li naše društvo politički zrelo za prevagu stručnosti nad interesima politike.

Uz Programsko vijeće HRT-a, HRT-om upravlja Ravnateljstvo HRT-a i Glavni ravnatelj HRT-a, oboje izabrani od strane Programskog vijeća koje time postaje stvarno nadzorno tijelo rada HRT-a. Upravo zato je važno da ono bude potpuno nezavisno od vladajuće politike. Prema Zakonu, ravnateljstvo ne smije imati nikakav utjecaj na program i uređivačku politiku HRT-a, a zakonitost rada Programskog vijeća nadzire Hrvatski sabor.

I dok su u Hrvatskoj tijela upravljanja javnog servisa tijekom posljednjih 15 godina postajala izborom demokratičnija i slobodnija od političkih presezanja, u Sloveniji je proces demokratizacije javne RTV naglo zaustavljen 2005. godine. Nakon što je na parlamentarnim izborima 2004. godine po prvi puta od osamostaljenja pobijedila Slovenska demokratska stranka (SDS) zamijenivši dotadašnje socijalno-liberalne koalicije, nakon dugotrajne rasprave kako u javnosti tako i u parlamentu, referendumom¹¹ je konačno potvrđeno usvajanje novog, prilično radikalnog Zakona o RTV-u.¹² Kao argumente za promjenu Zakona resorno ministarstvo navodilo je nepostojanje hijerarhijske odgovornosti unutar kuće, financijsku nestabilnost i stalne gubitke te pad programske kvalitete koji je uzrokovao pad gledanosti. No, ponajviše je

¹⁰
NN 25/03.

¹¹
Državni zbor Republike Slovenije na svojoj je sjednici 15. srpnja 2005. godine usvojio prijedlog novog Zakona, ali je Državno vijeće na njega uložilo veto. Stoga je Državni zbor donio odluku o raspisivanju zakonodavnog referenduma 25. rujna 2005. godine. Referendumsko pitanje je glasilo: "Jeste li za to da se donese Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1) kojeg je na prijedlog Vlade Republike Slovenije usvojio Državni zbor Republike Slovenije 15. srpnja 2005. godine?". Uz svega 51% glasova "za", zakon je usvojen. Stupio je na snagu 12. studenoga 2005., UL 96/05

¹²
UL 96/05.

prigovarano što je tada aktualni predsjednik Vijeća RTV-a bio nekadašnji predsjednik bivše totalitarne političke organizacije.

Novi je Zakon proširio programska načela s naglaskom vjerodostojnog i nepristranog izvještavanja o događajima u europskim državama, posebice članicama Europske Unije. Obveza stvaranja programa za talijansku i mađarsku manjinu proširena je i na romsku manjinu. Posebna je pažnja posvećena programima prilagođenima slijepim i slabovidnim te gluhim i gluho-nijemim osobama, ali i ostalim osobama s invaliditetom.

Najznačajnije su ipak promjene kojima se upravljačka struktura slovenskog javnog servisa ponovno centralizira, ostavljajući Programskom vijeću tek perifernu funkciju. Ono sada ima 29 članova, većinu ih bira i imenuje parlament.¹³ Vijeće na temelju javnog natječaja imenuje Generalnog direktora, a on (uz suglasnost Vijeća) imenuje direktore radijskog i televizijskog programa te na njihov prijedlog odgovorne urednike programa. Generalni direktor ima ovlasti i po pitanju programske politike kuće pa tako na njegov prijedlog Vijeće usvaja programske standarde i programsko-produkcijski nacrt. Velike promjene doživio je i Nadzorni odbor sada preimenovan u Nadzorno vijeće.¹⁴ Ono sada ima veće i značajnije ovlasti od Programskog vijeća: donosi statut, financijski plan i godišnja izvješća te nadzire poslovanje RTV Slovenije. Karol Jakubowicz, teoretičar medija u tranzicijskim zemljama, u jednoj od rasprava održanih uoči donošenja novog zakona, ovaj je zakon nazvao "receptom za propast", naglasivši da je on korak unatrag za slovenski javni servis.¹⁵ U raspravi je zaključeno da je RTV Sloveniji potrebno nezavisno, efikasno i dinamično upravno tijelo, da mora postojati jaka struktura i nadzor, ali ne politički, te da pritom glavni direktor mora biti potpuno neovisan o parlamentarnoj većini.

Jedno je sigurno, Slovenija više nije na popisu zemalja čiji proces transformacije javnog servisa može služiti kao uzor onim zemljama koje u tom procesu još zaostaju.

Neučinkovitost nadzora i javnost programa

Problem pasivnog i neučinkovitog nadzora programa ključni je problem javnog servisa i u Hrvatskoj i u Sloveniji. Ne postoji regulirana procedura ko-

13

Državni zbor imenuje ukupno 21 člana: 16 ih bira na prijedlog predstavnika civilnoga društva i javnosti (pritom vodeći računa o kriteriju ravnopravne regionalne zastupljenosti različitih dijelova Slovenije), a 5 članova na prijedlog političkih stranaka razmjerno njihovoj parlamentarnoj zastupljenosti.

14

Od njegovih 11 članova, 5 ih imenuje Državni zbor razmjerno zastupljenosti političkih stranaka, 4 člana imenuje vlada, a djelatnici javnog zavoda na neposrednim izborima među sobom biraju 2 člana.

15

Iz govora s okruglog stola na temu treba li Sloveniji novi Zakon o RTV-u, održanog u svibnju 2005. godine u ljubljanskom Cankarjevom domu.

jom bi Programsko vijeće obavljalo taj nadzor. Budući je sve prepušteno dobroj volji i inicijativi članova Vijeća, vrlo su rijetki slučajevi propitivanja pojedinih emisija ili dijelova programa. Ključni je problem kako spriječiti partikularne interese, posebice političke i ekonomske, kako ih na javnoj televiziji otkrivati, nadzirati i sankcionirati? Odgovor je jednostavan – moguće ih je otkloniti isključivo potpunom nezavisnošću upravnih i nadzornih tijela te stručnošću i profesionalnošću njihovih članova. Po uzoru na medijski razvijene zemlje i u Hrvatskoj bi se trebao uspostaviti stalan, autonoman, neovisan i stručan monitoring televizijskog programa na nacionalnoj razini. On bi trebao obuhvatiti cjelokupnu televizijsku scenu – i javnu i komercijalne televizije, a njegovi članovi morali bi biti stručnjaci različitih profesija, kompetentni suditi o eventualnim povredama zakona, bilo da je riječ o nepoštivanju programskih načela, kršenju odredbi o oglašavanju ili pak ako je u pitanju nepoštivanje moralnih i etičkih načela.

Nepoštivanje zakonskih odredbi vezanih za oglašavanje svakako je potrebno sankcionirati novčanim kaznama, dok bi se za kršenje programskih načela trebale uvesti sankcije poput javnih isprika što je slučaj u Švedskoj.¹⁶ Prigovore na program smjeli bi uputiti i pojedinci i udruge, organizacije ili institucije, a o njima bi ovo nadzorno tijelo valjalo raspravljati na tjednoj razini. Ujedno, javnost mora moći utjecati na program ne samo kritičkim gledanjem programa i prijavljivanjem uočenih nepravilnosti, već i predlaganjem tema i emisija koje bi htjeli gledati na javnoj televiziji. U skladu s time, potrebno je uspostaviti službu koja će voditi računa prihvaćaju li se prijedlozi gledatelja.

Utjecaj komercijalne konkurencije na program javne televizije

Liberalizacija televizijskog tržišta na lokalnoj razini započela je i u Hrvatskoj i u Sloveniji još krajem '80-ih godina. U Zagrebu su pokrenute televizije *Zagreb 3 (Z3)* i *OTV*, a u Splitu *TV Marjan*. 1989. godine Slovenija je dobila *Kanal A*. No, stvarni razvoj komercijalne televizije započeo je liberalizacijom nacionalnog televizijskog tržišta. Tako je RTV Slovenija prvog ozbiljnog konkurenta dobila 1995. godine – *POP TV*.¹⁷ U Hrvatskoj¹⁸ se to dogodilo četiri

16

Za nadzor programa javnih i komercijalnih televizija u Švedskoj zadužena je nacionalna Komisija za elektroničke medije (*Granskningsnamnen for radio och TV*). Komisija ima 7 članova, a predsjednik i još 3 člana su suci. Pritužbe na program javnih i komercijalnih elektroničkih medija primaju u pisanom obliku te nakon pregleda snimki ocjenjuju jesu li u skladu sa Zakonom i propisima. Ukoliko ustanove nepoštivanje zakonskih ili etičkih standarda, slijedi sankcija – novčana ili u obliku javne isprike koju je medij dužan emitirati (pročitati) u svom programu. Vidi: *Köling*, 2002.

17

Vlasnik *POP TV*-a i *Kanala A* je tvrtka *Central European Media Enterprises (CME)* koja je potkraj 2003. godine postala i vlasnikom hrvatske *Nove TV*.

18

U Hrvatskoj je *Zakonom o telekomunikacijama* iz 1994. godine dopušteno privatno vlasništvo nad radijima i televizijama.

godine kasnije – *Nova TV* počela je emitirati 1999. godine. Privatizacijom trećeg televizijskog programa javne *HTV* u rujnu 2003. godine, *HTV* je dobila i drugog konkurenta – *RTL Televiziju*, poduzeće u vlasništvu njemačke korporacije *RTL Grupa*.

Gledanost središnje informativne emisije na *SLO1* je 1996. godine bila veća od 40%, da bi u sljedećih 5 godina pala za gotovo 15%,¹⁹ a početkom 2005. godine iznosila je 19,5%.²⁰ Za usporedbu, *Dnevnik HTV*-a još uvijek ima gledanost nešto veću od 40%.²¹ Činjenica je da usprkos sve jačoj konkurenciji privatnih mreža *HTV* još uvijek dominira hrvatskim televizijskim tržištem. *HTV1* i *HTV2* zajedno privlače oko 55% gledateljstva u Hrvatskoj, gledanost *RTL*-a narasla je iznad 20%, a gledanost *Nove TV* je nešto veća od 10%.²² U Sloveniji, zajednička gledanost *SLO1* i *SLO2* iznosi oko 35%, gledanost *POP TV*-a je oko 30%, a *Kanala A* do 10%.²³

Privatizacija, a time i pluralizacija televizijskog medijskog prostora i u Hrvatskoj i u Sloveniji svakako je pozitivno utjecala na proces opće medijske demokratizacije. No, riječ je o vrlo malim tržištima. U Hrvatskoj su nedostatak kapitala i stranih ulagača, gospodarstvo oslabljeno ratom i uopće malo tržište, bili razlog što su lokalne privatne televizije brzo pale pod utjecaj županijskih ili gradskih vlasti oviseći o njihovim subvencijama (Bašić, 2004). U Sloveniji privatne elektroničke medije pak obilježava iznimno visoka koncentracija vlasništva uz dominaciju stranog kapitala pa su medijski sadržaji podređeni interesima vlasnika i najvećih oglašivača (Bašić Hrvatin, Kučić, 2004).

Razvoj komercijalne televizije značajno je utjecao na program javne televizije. Na vrlo gledani show *Nove TV Story Super Nova* – natjecanje mladih, anonimnih ljudi u pjevanju, *HTV* je odgovorio sličnom, ali neuspjelim emisijom *Coca Cola Music Star*, komercijalizirajući svoj program do te mjere da čak i naziv emisije sadrži ime sponzora. Uskoro je *RTL* hrvatskoj javnosti prvi predstavio reality show – *Big Brother* koji je u prosincu 2004. godine s 31,1% gledanosti završio na drugom mjestu, odmah poslije *HTV*-ovog *Dnevnika* čija je gledanost bila 41,4%.²⁴ *HTV*-ov odgovor bio je reality show *Survivor*.

Trend komercijalizacije programa očituje se u povećanju broja američkih filmova i serija, a posebno sapunica, kvizova i inačica reality show emisija koji

19 Mediana IRM (Branost, gledanost, poslušnost) 1996. – 2001. (cf. Bašić Hrvatin, 2002)

20 Iz izlaganja Borisa Berganta na okruglom stolu u Cankarjevom domu u Ljubljani, 12.05.2005.

21 AGB Plus, 2004., preuzeto iz *Country Focus Croatia: New Player, New Game*, deScripto, 2: 21, 2005.

22 Ibid

23 Uključuje razdoblje listopad-prosinac 2003., pojedinci iznad 4 godine, Mediana Services AGB, Ljubljana (cf. Bašić Hrvatin, Kučić, 2004)

24 *Country Focus Croatia: New Player, New Game*, deScripto, 2: 18-21, 2005.

su karakteristični za udarne termine²⁵ komercijalnih televizija. Istovremeno, smanjena je proizvodnja vlastitog informativnog, dramskog i dokumentarnog programa. Na taj način HTV se udaljava od prefiksa javnosti.

TV Slovenija ostala je vjernija sadržajima koji su u interesu javnosti, ali zbog njihove nezanimljive obrade i opreme udjeli u gledanosti TV Slovenije dramatično su se smanjili. To je utjecalo i na smanjenje prihoda od oglašavanja, posebice nakon što je komercijalna konkurencija objavila oglašivački rat smanjujući cijene i nudeći količinske i druge popuste.

Nadalje, program javnog servisa sve se više popularizira. Pojednostavljuje se i pokušava poosobiti kako bi bio što bliži prosječnom gledatelju. Ovakvo podilaženje publici ide na štetu kvalitete programskog sadržaja. Tena Perišin (2004) piše o komercijalizaciji vijesti. Pojava tabloidiziranih vijesti potaknula je i javne televizije da počnu kopirati komercijalne konkurente. Ne samo u ambalaži, tj. grafičkom dizajnu vijesti, scenografiji, tipu voditelja, nego i sadržajno. Tako su se u težnji da postanu popularnima, vijesti pretvorile u populističke. To se dogodilo Mađarskoj, Sloveniji, Rumunjskoj i Bugarskoj. Hrvatska još uvijek odolijeva (Perišin, 2004, 90).

Dvojni javno-komercijalni sustav u obje je zemlje stvorio oblik konkurencije koji sustavno potkopava kvalitetu programa javne televizije, a ona se zapravo uopće ne bi trebala niti mjeriti niti uspoređivati s komercijalnim konkurentima. Pogrešno je opravdanje javnog servisa da to čini u borbi za gledanošću. Visoka gledanost mora biti tek posljedica, rezultat isključivo visoko kvalitetnog, a ne popularnog programa koji podilazi većinskoj, slabije obrazovanoj publici.

Usporedba programa na HTV-u i TV Sloveniji

Zakon o HRT-u propisuje da više od 55% objavljenog igranoga, dokumentarnog i drugog programa HTV-a mora biti izvorno proizvedeno na hrvatskom jeziku, dok od preostalog stranog programa najmanje 50% mora biti na nekom od europskih jezika ili europske proizvodnje. Najmanje 10% ukupno objavljenog televizijskog programa, izuzevši informativne emisije, sportske priredbe, igre i promidžbene poruke, HTV mora naručiti od neovisnih produkcijskih kuća. Na TV Sloveniji udio vlastite produkcije, koprodukcije i naručene produkcije mora iznositi najmanje 50% ukupnog programa. Zakon ne propisuje kvotu nezavisne vanjske produkcije.

Prema podacima iz godišnjih izvještaja HTV-a i TV Slovenije (vidi *Tablicu 1.*), HTV s oko 60% programa vlastite proizvodnje više je nego dvostruko produktivnija od TV Slovenije u čijem ukupnom programu vlastita produkcija sudjeluje s oko 26%. Međutim, jednako je veliki nerazmjer i kod vanjske (do-

25

engl. *prime-time*; Riječ je o najgledanijim večernjim terminima između 18:30 i 22:30 (u nekim zemljama između 19:00 i 23:00).

Tablica 1. Udjeli programa na HTV-u i TV Sloveniji s obzirom na izvor

HRVATSKA*			SLOVENIJA**		
Vrsta programa	2003. ¹	2004.	Vrsta programa	2003.	2004.
vlastiti	59,9%	48,63%	vlastiti	26%	26,7%
obrađeni arhivski materijal		9,13%			
ostala domaća produkcija		2,15%	ostala domaća produkcija	31%	33%
strani	39,1%	40,08%	strani (SAD + Europa)	36%	35,2%

* Izvor: *Godišnji izvještaji HRT-a za 2003. i 2004. godinu.*

** Izvor: Javni zavod RTV Slovenija, *Letno poročilo 2003. i 2004.*

¹ vlastiti program uključuje i obrađeni arhivski materijal

maće) produkcije. Iako TV Slovenija nema zakonom propisanu kvotu ovakvog programa, u ukupnom programu on sudjeluje sa čak 31-33%, a na HTV-u sa svega 2,15% i to tek od 2004. godine. Stranog je programa na HTV-u više za 3 do 5%.

Uspoređujući pojedine programe na HTV-u i TV Sloveniji prije svega nailazimo na problem nepostojanja standardizirane podjele programa. Tako se sapunice skrivaju u dramskom programu, strane dječje emisije i dokumentarni program ponekad ostaju skriveni u rubrici "strani program", religijski program nije posebno izdvajan svake godine, na HTV-u je sportski program neko vrijeme bio dio zabavnog programa i sl.

2002. godine zabavni, kulturni, znanstveni i religijski program bili su gotovo jednako predstavljeni na obje televizije (vidi *Tablicu 2.*). Na TV Sloveniji značajan je pad udjela filmova, serija i serijala (s 26% 2000. godine na 18,6% 2004. godine) u korist informativnog programa (s 23% 2000. godine na 26-27% u razdoblju od 2003. do 2005. godine). U informativnom programu TV Slovenija imala je veći udio vijesti za 1%, te 2% za aktualnosti, 2% više glazbenog programa i čak 4% više obrazovnog programa. HTV je emitirala 9% više dramskog programa koji uključuje filmove, serije i serijale te 1% više sportskog programa. Uzevši informativni i obrazovni program kao prioritete javne televizije, a zabavni program kao prioritetni program komercijalne televizije, možemo zaključiti da je u 2002. godini program TV Slovenije bio za 7% udjela u programu "javni" od HTV-a.

U 2003. godini usporedba programa HTV-a i TV Slovenije slična je onoj iz prethodne godine. Međutim, značajno je da su obje televizije proporcionalno povećale udjele informativnog programa, tako da TV Slovenija opet ima veći udio od ukupno 3%. U odnosu na prethodnu godinu na HTV-u se znanstveni program povećao za 2%, obrazovni program za 3%, a sport se s 12% spustio na nevjerojatnih 1%. Zabrinjavajući je podatak od 43% programa kojeg čine filmovi i serije. Program TV Slovenije, osim povećanog udjela informativnog programa, ostao je jednak udjelima iz 2002. godine.

Tablica 2. Udjeli pojedinih programa na HTV-u i TV Sloveniji

	2002. ⁱ		2003. ⁱⁱ			2005.	
	HTV	TV SLO	HTV	TV SLO		HTV ⁱⁱⁱ	TV SLO ^{iv}
Vijesti	3%	4%	7%	8%	informativni	24,84%	27%
aktualnosti	16%	18%	20%	22%	dokumentarni	6,13%	10,35%
dramski program (filmovi, serije)	32%	23%	43%	25%	dramski	17,71%	13,4%
zabava	6%	6%	10%	8%	zabavno-glazbeni	29,56%	11,7%
glazba	8%	10%	6%	11%			
sport	12%	11%	1%	12%	sport	6,93%	20,7%
umjetnost / kultura	3%	3%	3%	4%	kulturni	1,87%	2,85%
Znanost	1%	1%	3%	1%	program za djecu i mlade	8,75%	8,9%
obrazovni program	2%	6%	5%	6%	znanstveno-obrazovni	1,83%	4,4%
religijski program	1%	1%	1%	1%	religijski	1,01%	0,7%
ostalo ¹	16%	17%	1%	2%	ostalo	1,37%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	UKUPNO	100%	100%

ⁱ Izvor: EBU Strategic Information Service (cf. *Strategija RTV Slovenija 2004-2010*, Ljubljana)

ⁱⁱ Izvor: *EBU Information and Statistic Network: Strategic Information Service*, 2003.

ⁱⁱⁱ Izvor: *Programska služba HRT-a* (prosječni udjeli za period 07.02. – 06.03. 2005.)

^{iv} Izvor: *Programski kontroling RTV Slovenije* (ukupni program bez oglasa, najava programa i posebnih projekata; prosječni udjeli za period 07.02. – 06.03. 2005.)

¹ Uključuje: treći program, programske službe, oglase, posebne projekte

Tijekom 2005. godine istraživanje je napravljeno na jednomjesečnom uzorku u periodu od 7. veljače do 6. ožujka. Dobiveni podaci su prilično neujednačeni. Ponovno uzevši u obzir da su informativni, dokumentarni, znanstveno-obrazovni, kulturni i program za djecu i mlade primarno programi javne televizije, uočljivo je da je u svakoj pojedinoj kategoriji TV Slovenija emitirala veći udio programa. U informativnom programu razlika je oko 2 %, u dokumentarnom programu udio na TV Sloveniji nešto je veći od 4%, u znanstveno-obrazovnom programu iznosi oko 2,5%, a u programu iz kulture veći je za 1%.

S druge pak strane, na HTV-u se emitiralo gotovo 18% više zabavno-glazbenog programa, te nešto više od 4% dramskog programa koji uključuje filmove, serije i serijale. Značajan je pad znanstveno-obrazovnog i kulturnog programa (3,7 %), a razlog tomu je izdvajanje školskog programa iz ove redakcije, koji je postao dio Programa za djecu i mlade. I za kraj, neobičan ostaje

podatak da se tijekom ovog perioda na TV Sloveniji emitiralo čak 20,7% sportskog programa (što je za 13% više od HTV-a).

Nadpredstavljenost zabavnih i dramskih programa na HTV-u ide u korist stajališta o porastu komercijalizacije programa što je posljedica negativnog utjecaja privatizacije televizijskog tržišta.

Specifično je pitanje programa o nacionalnim manjinama. Dok u Sloveniji zakon štiti njihovu predstavljenost na javnoj televiziji, na HTV-u su nacionalne manjine getoizirane u specijaliziranim emisijama. S druge pak strane, HTV je sklopila posebne sporazume s predstavnicima vjerskih zajednica²⁶ time dajući prednost vjerskim manjinama pred ostalim manjinama – nacionalnim, rasnim, društvenim itd. Pohvalno je što je u Sloveniji pokazana inicijativa i za javni program u interesu osoba s invaliditetom. U Hrvatskoj takvi pokušaji još nisu zabilježeni.

Sustav financiranja

Kao i većina europskih javnih televizija, i HRT i RTV Slovenija preuzele su mješovit oblik financiranja. Kako osigurati financijsku stabilnost problem je za obje javne televizije. Javni izvori i fondovi trebali bi biti glavni izvori financiranja, a prihodi od oglašavanja tek dodatni izvor. Zakonom o HRT-u propisano je da su vlasnici radijskih i televizijskih prijemnika na području Republike Hrvatske dužni HRT-u plaćati pristojbu koja iznosi 1,5% prosječne neto mjesečne plaće zaposlenih, na temelju statističkih podataka za prethodnu godinu. Uz pristojbu, HTV je zadržala pravo emitiranja oglasa²⁷ i u udarnim terminima, te još uvijek zadržava mjesto najvažnijeg medija za oglašavanje u Hrvatskoj.

Ukupan prihod RTV Slovenije uključuje sredstva od pristojbe, dotacije iz državnog budžeta, oglašavanja, sponzorstava i drugih izvora i usluga. Zakonska odredba kojom o promjeni iznosa pristojbe odlučuje vlada (na prijedlog Vijeća RTV-a)²⁸ bitno utječe na financijsku (ne)stabilnost i (ne)ovisnost RTV Slovenije.

Udio sredstava od oglašavanja u ukupnim financijskim sredstvima HTV-a od 1997. godine u stalnom je porastu i iznosi oko 30%, dok se udio od pristojbe smanjio i iznosi oko 60% (vidi *Tablicu 3.*). RTV Slovenija 18% od ukupnih sredstava ostvaruje od oglašavanja, a čak 70% od pristojbe. Zakon o HRT-u strože propisuje uvjete oglašavanja na hrvatskoj javnoj televiziji (9 minuta

26

Sporazum HRT-a i Hrvatske Biskupske Konferencije, srpanj 2000., Sporazum HRT-a i predstavnika vjerskih zajednica, srpanj 2005.

27

Neke europske javne televizije poput britanskog BBC-ja i švedske SVT uopće nemaju oglase u svom programu te se financiraju više od 90% iz sredstava prikupljenih pristojbom.

28

Zakon o RTV Slovenija, *UL 18/94*, čl.18, *UL 88/99*, čl. 7.

u satu) nego li to Zakon o medijima propisuje za slovensku javnu televiziju (12 minuta u satu, odnosno 9 minuta u udarnim terminima).

Na povećanje ukupnog prihoda HRT-a svakako je utjecalo i to što je 2001. godine dotadašnja rtv pretplata proglašena pristojbom te je na nju ukinut PDV, pa je tako stvarni prihod HRT-a povećan za 22%. Do 1999. godine HRT je poslovala sa stalnim gubicima koji su te godine iznosili više od 175 milijuna kuna. 2000. godine HRT je po prvi put poslovala pozitivno s dobitkom od 7 milijuna kuna i od tada stalno posluje pozitivno.²⁹

Sve ove godine RTV Sloveniju potresala je financijska kriza. Javnosti je prezentirana nakon što je revizija poslovanja u periodu 1998-1999. (Strategija, 2004.) pokazala mnoge nepravilnosti, prvenstveno financijske prirode. Tek 2004. godine RTV Slovenija otplatila je dug u iznosu od 5,5 milijardi SIT i tako se riješila najtežeg financijskog tereta te po prvi puta godinu zaključila s pozitivnim financijskim rezultatom u iznosu od 576 milijuna SIT (Letno poročilo, 2004.).

Tablica 3. Udjeli u financiranju HRT-a i TV Slovenije

	HTV*			TV SLO**		
	1997.	2003.	2004.	2000.	2003.	2004.
pristojba	63,80%	55,30%	59,60%	66,80%	72,80%	70,70%
oglašavanje	28,60%	35,20%	32,50%	18,30%	16,50%	18,20%
drugi prihodi	7,60%	9,50%	7,90%	14,90%	10,70%	11,10%

* Izvor: *Godišnjak HRT 1997., Godišnji izvještaj HRT-a za 2003. i 2004. godinu*

** Izvor: http://www.rtv slo.si/files/RTV_Slovenija/basic_facts.swf, Javni zavod RTV Slovenija, *Letno poročilo 2003. i 2004.*

Smanjenje zaposlenika ključni je zadatak obje televizije. I RTV Slovenija je od TV Ljubljane naslijedila prekobrajan broj zaposlenika. Višegodišnjim racionalizacijama broj zaposlenih se smanjio na oko 2200 zaposlenika. Plan je do 2008. godine broj zaposlenih i stalnih vanjskih suradnika smanjiti za još šest stotina (Strategija, 2004.). No, dok podaci TV Slovenije govore u korist izvršenju ovog strateškog plana, na HTV-u se broj zaposlenih svake godine i dalje povećava. 1996. godine na HRT-u je bilo 3.225 zaposlenih (od toga je 46% radilo na HTV-u), iduće se godine popeo na 3.414, a 2004. godine iznosio je 3.668 (od toga je čak 57% radilo na HTV-u).³⁰ Sve su ovo pokazatelji koji govore u korist činjenici da na HTV-u ne postoji kadrovska strategija koja bi bila usklađena s financijskim planom razvoja javnog servisa. Istovremeno, za-

29

Izvor: *Odjel računovodstva HRT-a*, 17. 05. 2005.

30

Godišnjak HRT 1997., Godišnji izvještaj HRT-a za 2003. i 2004. godinu.

daća je obaju javnih servisa osigurati najbolje moguće uvjete rada za svoje novinare i urednike i podržati njihovo kontinuirano obrazovanje.

Efikasna i odgovorna uprava trebala bi osigurati racionalnu potrošnju i transparentno djelovanje. Nadzor poslovanja valja povjeriti nezavisnom Nadzornom odboru ili vijeću uz zakonsku obvezu transparentnog djelovanja i javnog objavljivanja godišnjih financijskih izvještaja. Godišnji izvještaji RTV Slovenije, koji uključuju i programski i financijski izvještaj, dostupni su javnosti u tiskanom obliku i na Internetu. Kod HRT-a to nije slučaj. U vrlo sažetoj formi, neujednačeni s izvještajima iz prethodnih godina, šalju se samo u parlament, a široj javnosti nisu dostupni. Ovakvo postupanje prvenstveno utječe na izgradnju negativnog imidža i nepovjerenje u financijsko poslovanje javne televizije u Hrvatskoj.

Značajno je što su po novom zakonu u Sloveniji odvojeni prihodi iz javnih od prihoda iz komercijalnih izvora kako bi se transparentno moglo nadgledati njihovo trošenje. Prihodi iz javnih izvora smiju se koristiti isključivo u svrhu ispunjavanja javne službe.

Stabilnija financijska situacija HRT-a vjerojatno je i razlog zašto je HTV ranije započela s velikim investicijskim ulaganjima u tehnološko osuvremenjivanje – digitalizaciju programa. 2004. godine investicijska ulaganja iznosila su preko 240 milijuna kuna i u svibnju 2005. svečano je otvoren digitalni *news room* te je započela eksperimentalna proizvodnja digitalnog programa. Prema riječima glavnog ravnatelja HRT-a Mirka Galića, plan je do proslave 50. godišnjice televizije u Hrvatskoj (15. 05. 2006.) digitalizirati kompletan program javne televizije.³¹ Na RTV Sloveniji digitaliziran je tek dio radijskih programa, a digitalizacija televizijskog programa strateški je plan do 2010. godine.

Zajednički problem HRT-a i RTV Slovenije je pitanje kako reorganizirati i regulirati javni servis. Decentralizacija i izdvajanje pojedinih službi osigurali bi veću autonomnost i nezavisnost programa. Stoga je jedan od prijedloga prestrukturiranje javne ustanove odnosno javnog zavoda u oblik trgovačkog društva u vlasništvu države, dijelom po uzoru na BBC.

Zaključak

Zahtjevi za redefiniranjem javnog servisa sve su češći i glasniji i u zapadnoeuropskim zemljama. Javni servis je u krizi, a zagovornici tržišno usmjerene orijentacije ga doživljavaju kao anomaliju "normalnog" tržišno-reguliranog medijskog prostora. Kako Michael Tracey ističe, temeljni je princip javne televizije da ona mora motivirati gledatelje "kao građane s pravima i dužnos-

31

Iz razgovora obavljenog s glavnim ravnateljem HRT-a Mirkom Galićem, na HRT-u 17. 05. 2005.

tima, a ne kao individualne potrošače s novčanicima i kreditnim karticama" (Tracey, 1998, 29).

Sukladno zahtjevima Rezolucije Vijeća Europe *The Future of Public Service Broadcasting*,³² zadaća je zakona osigurati da javni servis bude objektivn i neovisan, nudeći raznolike i uravnotežene informacije i prostor za afirmaciju svih demokratskih ideja i interesa, da predstavlja mišljenja i stavove javnosti, da bude odgovoran javnosti, politički i financijski neovisan, da svojim programima promovira, čuva i unaprjeđuje europsku kulturu i baštinu. Nadalje, zadaća mu je nuditi programe koji zadovoljavaju interese cjelokupnog stanovništva, proizvoditi i emitirati programe koji su inovativni, informativni, edukativni i zabavni, pomagati u stjecanju i unaprjeđenju znanja te otvarati nove mogućnosti pomoću obrazovnih i dokumentarnih programa. Zadaća mu je ponuditi i one programe koji su u javnom interesu, a koje tržište samo neće proizvesti jer su komercijalno neisplativi. Pritom ih valja kvalitetno obraditi te prezentirati na zanimljiv, privlačan način kako bi i takvi sadržaji privukli širu publiku. Javni servis se treba izboriti za što veće gledateljstvo ne zato da bi ga potom mogao prodati oglašivačima, već zbog toga što bez publike ne može opstati, budući bez nje gubi svoju temeljnu funkciju. Istovremeno, on mora biti sposoban osigurati stabilno i konzistentno financiranje, predvoditi u razvoju novih audiovizualnih usluga i novih tehnologija te biti na čelu tranzicije prema potpunoj digitalizaciji.

S demokratskim promjenama i Hrvatska i Slovenija su se našle pred teškom zadaćom transformacije državnih medija u javne. Ključni problem cjelokupnog djelovanja i HRT-a i RTV Slovenije je nepostojanje jedinstvene, sveobuhvatne, precizno razrađene strategije razvoja javnog servisa pa se njegovo djelovanje svodi na stalno prilagođavanje uvjetima koje nameću drugi akteri: političke elite, mehanizmi tržišta, oglašivači ili pak publika. Rezultati su porazni: politizacija, komercijalizacija i popularizacija programa. No, ne postoji jedinstveni model u kojem bi se prepoznale ove dvije javne televizije. Po Jakubowiczevoj klasifikaciji modela javnog servisa (Jakubowicz, 2002, 7) za HTV je većim dijelom karakterističan polukomercijalni model, dok program TV Slovenije više ima obilježja klasičnog modela koji se u pojedinim dijelovima programa približava korektivno-komplementarnom modelu.³³

Nadalje, krize HRT-a i RTV Slovenije nisu krize javnog servisa uopće, iako se i u njima mogu iščitati neki opći trendovi. Ipak, dok je u zapadnoeuropskim zemljama potrebno redefinirati koncept javnog servisa, u Hrvatskoj i Sloveniji ga je, za početak, potrebno preciznije definirati.

32

Rezolucija br. 1 Vijeća Europe *The Future of Public Service Broadcasting*, prihvaćena je na Četvrtoj europskoj ministarskoj konferenciji o masovnim medijima u Pragu 1994. godine; , stranica posjećena 19. 01. 2005.

33

Primjerice, pojedine informativne emisije ili emisije iz kulture ostavljaju dojam da su rađene tek da pune zadanu minutažu. Iako je riječ o područjima i temama koje nisu profitabilne komercijalnim televizijama, ne znači da ih javna televizija ne može obraditi na način da njihovom kvalitetom privuče veći broj gledatelja.

Do sada je javni servis u Hrvatskoj i Sloveniji prošao nekoliko razvojnih faza. Prvo je razdoblje "re-nacionalizacije", što Splichal (2000.) ističe kao zajedničku fazu svim post-komunističkim zemljama, a označava zadržavanje državnog nadzora nad elektroničkim medijima, ponajprije onim na nacionalnoj razini. Liberalizacija televizijskog tržišta na nacionalnoj razini započela je sredinom '90-ih godina, a u Hrvatskoj su se značajnije promjene počele događati tek na početku 21. stoljeća. Analiza medijskog zakonodavstva u obje zemlje pokazala je da je ono ostavljalo, ali i dalje ostavlja mogućnost političkog pritiska na javnu televiziju. Za razliku od Slovenije u kojoj nacionalni RTV servis u prvom desetljeću i pol demokracije, sve do 2005. godine, nije bio izložen izravnim i otvorenim političkim pritiscima, u Hrvatskoj je i zbog ratnog stanja do 1995., ali i zbog snažnog utjecaja vladajuće stranke (HDZ-a) do 2000. godine politički pritisak na javnu televiziju bio vrlo izražen. Stoga je u Hrvatskoj prva značajna faza u procesu transformacije državne televizije u javnu bila upravo depolitizacija programa.

Jedan od zaključaka je da ni HRT ni RTV Slovenija nisu politički i ekonomski nezavisne. Objema televizijama zajedničko je da se još uvijek više bave svojom unutarnjom reorganizacijom i konsolidacijom, a manje ili nedovoljno definiranjem svoje uloge kao javnog servisa. Zajednički problemi su im kako osigurati stabilno i dostatno financiranje (financijska kriza nešto je dulje potresala RTV Sloveniju uz prigovor netransparentnog poslovanja). Upravo je slučaj i na HTV-u i na TV Sloveniji da je, iz financijskih razloga, faktor gledanosti prihvaćen kao korektiv sadržaja. Televizijske forme postaju sve više populističke. U njihovim programima sve su češće forme u kojima se vijesti obrađuju i prezentiraju na način da neobično, zabavno i popularno ima prednost pred važnim, aktualnim informacijama iz gospodarstva, politike ili kulture (engl. *infotainment*). Privatnim događajima iz života slavni i širokoj javnosti poznatih osoba daje se veći značaj od najnovijih vijesti iz primjerice znanosti ili tehnologije. Zapravo je riječ o tabloidiziranju vijesti; kao što postoji "žuti tisak", tako i televizijske vijesti postaju "žute". Zbog interesa oglašivača sve su češći i promotivni sadržaji i poruke preoblikovani, točnije skriveni, u činjenične informativne sadržaje (engl. *infomercials*). Pasivni i neoprezni gledatelji, a posebno djeca, izloženi ovakvim sadržajima vješto zapakiranim u formu "ozbiljnih informacija" često postaju žrtve ove manipulacije.

I na HTV-u i na TV Sloveniji i dalje ostaju otvorena pitanja kako smanjiti produkcijske troškove, kako razviti efikasan sustav upravljanja, kako ustrojiti učinkovit sustav programskog i poslovnog nadzora, kako osuvremeniti organizacijske strukture, podići stupanj stručnosti i profesionalnosti zaposlenika te nužno riješiti problem njihove prekobrojnosti. Obje su televizije suočene s problemom nepostojanja javnog nadzora programa i sankcioniranja nepoštivanja zakonskih odredbi i programskih načela. Uz stalni stručni monitoring, potrebno je i građanima omogućiti da svojim primjedbama i prijedlozima mogu utjecati na program.

Osim toga, javni servis trebao bi biti predvodnik u procesu implementacije novih medijskih tehnologija koje danas idu u pravcu napuštanja analognog

sustava te potpunog prijelaza na digitalnu tehnologiju proizvodnje i prijenosa. I HTV-u i TV Sloveniji zadaća je poraditi na definiciji svoje programske misije koja podrazumijeva zaštitu novinarskih i uredničkih sloboda i nezavisnosti, postavljanje viših standarda kako u produkciji programa tako i u novinarskom izvještavanju.

Zagovarati javni servis znači zagovarati mogućnost otvorenog prostora komuniciranja u koji su pozvani svi građani, bez obzira na svoje materijalne mogućnosti te imaju mogućnost utjecaja na programske sadržaje. Potrebno je razviti nezavisan, društveno prihvatljiv i koristan javni servis unutar uravnoteženog dualnog televizijskog sustava. Uvjeti za njegovo uspješno djelovanje su politička i ekonomska nezavisnost, stabilan javni izvor financijskih sredstava koji će omogućiti proizvodnju programa u javnom interesu te nezaobilazan javni nadzor, a njegova budućnost ovisi o zreloj i stabilnoj demokraciji, o razvijenom civilnom društvu, o prihvaćenom pojmu javnog interesa i općeg dobra, o povjerenju u javnu regulaciju medija te o unaprijeđenju i njegovanju novinarskog profesionalizma utemeljenog na pojmu javne službe.

Literatura

- Baranović, Branislava, Izbori '95 na Hrvatskoj televiziji i u novinama, *Medijska istraživanja*, (1) 2: 163-182; 1995.
- Bašić Hrvatinić, Sandra, *Državni ali javni servis: Perspektive jedne radiotelevizije u Sloveniji*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2002.
- Bašić Hrvatinić, Sandra, Kučić, Lenart, Slovenia, u: Petković, Brankica, (ur.), *Media Ownership and its Impact on Media Independence and Pluralism*, Peace Institute, Ljubljana: 462- 492, 2004.
- Dahlgren, Peter, Traženje razgovorne javnosti. Mediji, prosuđujuća demokracija i građanska kultura, *Medijska istraživanja*, (8) 2: 35-62, 2002.
- Jakubowicz, Karol, *What are the prospects?*, Diffusion EBU, (2002) 3: 6-9, 2002.
- Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000.*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2001.
- Kasapović, Mirjana, Zakošek, Nenad, Democratic Transition in Croatia: Between Democracy, Sovereignty and War, u: Šiber, Ivan (ur.), *The 1990 and 1992/93 Sabor Elections in Croatia. Analyses, Documents and Data*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Berlin, 11-33, 1997.
- Köling, Ulrika (ur.), *Developments in the media field 2002*, The Swedish Radio and Television Authority, Haninge, 2002.
- Kraljić, Tanja, *Forum 21 i njegov utjecaj na HTV*, neobjavljeno, 1998.
- Krištofić, Branimir, Televizija, u: *Izbori u medijima – Hrvatska 2003.*, HHO, Zagreb, 2004.
- Malović, Stjepan, Hrvatska, u: Skupina autora, *Utjecaj vlasništva na nezavisnost i pluralizam medija*, SEENPM, Zagreb, 2004.

- Mihaljek, Vlado, Toš, Niko, Pogled nazaj. Tranzicija v Sloveniji med demokratizacijou i suverenizacijou, u: Toš, Nikola, Bernik, Ivan (ur.), *Demokracija v Sloveniji, Prvo desetletje*, Dokumenti SJM, Ljubljana, 2002.
- Novosel, Pavao, The Iron Law of Communication, u: Paletz, David L. i dr. (ur.), *Glasnost and After: Media and Change in Central and Eastern Europe*, Hampton Press Inc., Cresskill-New Jersey, 1995.
- Perišin, Tena, Profesionalni kriteriji selekcije vijesti i utjecaj javnosti, *Politička misao*, (41) 2: 85-93, 2004.
- Splichal, Slavko, Reproducing Political Capitalism in the Media of East-Central Europe, *Medijska istraživanja*, (6) 1: 5-19, 2000.
- Stantić, Geza, *Politika u programu HTV-a*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb, 2003.
- Thompson, Mark, *Kovanje rata – Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Hrvatski helsinški odbor/Gradanska inicijativa za slobodu javne riječi/ARTICLE 19, Zagreb, 1995.
- Tracey, Michael, *The Decline and Fall of Public Service Broadcasting*, Oxford University Press, New York, 1998.
- Turković, Hrvoje, The Content Analysis of HRT News Programs, u: Skopljanac, Brunner i dr., *Media & War*, Centre for transition and civil society research / Agency Argument, Zagreb/Beograd, 277-302; 2000.
- Country Focus Croatia: New Player, New Game*, deScripto, 2: 21, 2005.
- EBU Information and Statistic Network: Strategic Information Service*, 2003.
- Godišnje izvješće Hrvatske radiotelevizije za 2003. godinu*, HRT, Zagreb, 2004.
- Godišnje izvješće Hrvatske radiotelevizije za 2004. godinu*, HRT, Zagreb, 2005.
- HRT Godišnjak 1997.*, HRT, Zagreb, 1998.
- Javni zavod RTV Slovenija, godišnji izvještaj za 2003.*, RTV Slovenija, 2004.
- Javni zavod RTV Slovenija, godišnji izvještaj za 2004.*, RTV Slovenija, 2005.
- Rezolucija o elektroničkim medijima, Forum 21*, Zagreb, 29.10.1997.
- Royal Charter for the Continuance of the British Broadcasting Corporation*, London, 1996.
- Sporazum HRT-a i Hrvatske Biskupske Konferencije*, 27. srpnja 2000.
- Strategija RTV Slovenija 2004-2010*, RTV Slovenija, Ljubljana, svibanj 2004.
- The Future of the Public Service Broadcasting*, rezolucija br. 1 Vijeća Europe, Prag, 1994.
- Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji*, NN 28/90, NN 35/91 – izmjene i dopune, NN 33/92 – izmjene i dopune, NN 43/92, NN 94/93 – izmjene i dopune, NN 24/96 – izmjene i dopune, NN 145/98 – izmjene i dopune, NN 17/01, NN 25/03
- Zakon o javnih glasilih*, UL 18/94
- Zakon o medijih*, UL 35/01, 62/03, 113/03, 16/04, 123/04

Zakon o Radioteleviziji Slovenija, UL 14/90, UL 24/90, UL 43/90, UL 18/94, UL 29/94
– ispravak, 73/94 – odluka Ustavnog suda, UL 88/99, UL 90/99 – ispravak, UL 113/
00 odluka Ustavnog suda, UL 35/01, UL 79/01, UL 96/05

Zakon o telekomunikacijama, NN 53/94

Summary

Who is the Role Model? Public Television in Croatia and Slovenia – A Decade and a Half of Segregation from JRT

As a result of a dissimilar dynamic of the complete social, political and economic transition in Croatia and Slovenia, the transformation of their state television into public one was carried out differently and unevenly. Initial developments of HTV as a public television were slowed down by the war, but also by the political influences present until 2000. Unlike in Croatia, from its beginning, the media transformation in Slovenia was developed more freely and independently. However, a decade and a half later, HTV is financially more stable and technologically more developed than TV Slovenia, and as a result of a recent change of the RTV Slovenia Legislation, HTV is also politically more independent.

Key words: public television, public service, HTV, TV Slovenia, transformation of the state television